

KOLOZSI ORSOLYA

Lejtmenet

KERÉKGYÁRTÓ ISTVÁN: RÜKVERC

Kalligram Könyvkiadó
Pozsony, 2012
182 oldal, 2500 Ft

Korábbi regényének világát teljesen maga mögött hagyva, Kerékgyártó István ezúttal nem az Osztrák–Magyar Monarchia egykori helyszíneire kalauzol el, hanem a közelmúlt Magyarországon helyezi el *Rükverc* című szövegének eseményeit. Bár ez az időszak sokak számára ismerős, személyesen is megélt tapasztalat lehet, mégis (vagy talán éppen ezért) rendkívül érdekes, és irodalomtörténeti szempontból is fontos, hiszen ezzel az időszakkal viszonylag kevés kortárs regény foglalkozik.

Bár a szöveg korrajzként is olvasható, elsődleges célja nem egy korszak, hanem egy személy élettörténetének bemutatása. Csakúgy, mint korábbi regényében, itt is egyetlen hősré fókuszál, akinek életútját igyekszik végigkövetni. Vidra Zsolt nevű főhősét halálától születéséig kíséri nyomon, egy egyszerű, ugyanakkor bravúrosan kivitelezett szerkezetben. Erre a kronologikus, az időrendiséget mindvégig megtartó, csak éppen visszafelé haladó struktúrára utal már a cím is. A történet kétezer-tizenegy december huszonhetedikén indul, a későbbi főhőst, kinek személyazonossága ekkor még nem tisztázott, meztelenül, kihűlve találják meg egy második kerületi parkban. Itt kiderül az is, hogy a Sánta, azaz Vidra hajléktalan alkoholistaént végzi be életét, majd elindulunk visszafelé, egészen az ötvenes évekig, hogy megpróbáljuk megérteni mely történések vezettek, vezethettek idáig. Olyan ez, mint egy fejlődésregény, negatív előjelű fejlődéssel, hiszen egy valamikor nagy jövőre szánt csecsemő végül totális kudarcba fulladt élet végén, méltatlan körülmények között hal meg. Ráadásul szerkesztésmódja meg is fordítja a hagyományos fejlődésregények időrendjét, struktúrája inkább az ókori görög drámák analitikus szerkesztésmódjára emlékeztet, ahol a végkifejlethez vezető okok csak később, már a végkifejlet ismertetése után derülnek ki. Az olvasó tehát nyomoz, arra keresi a választ, milyen hatások, élmények, előzmények szükségesek ahhoz, hogy egy ember élete ennyire rossz irányt vegyen. Ezekből bőven kapunk ízelítőt, szinte

minden fejezet egy-egy kis kudarc története, ráadásul úgy olvassuk ezeket, hogy tudatában vagyunk, hova vezetnek majd. A gyerekkori kudarcok még többnyire a szülőkön múlnak, de a felnőttkoriak már Vidra saját döntéseinek eredményei. Egy olyan személyiség döntéseinek következményei, aki már nagyon fiatalon megismerte, megszokta a kudarcot és voltaképpen nem is képes másra, mint elhibázni egy-egy helyzetet, lehetőséget. Tanult tehetetlensége és a balszerencse egyaránt közrejátszanak abban, hogy élete finoman szólva sem nevezhető sikertörténetnek. Másnak szánt szerelme, a börtönből éppen csak hazajáró, majd idős korára teljesen demenssé váló apja, felesége, aki megcsalja, „barátja”, aki a rendszerváltás idejének nagy üzleteléseiben átveri, lánya, aki magára hagyja mind-mind fontos figurái ennek az életpályának.

A visszafelé haladó időrendiség mellett szót kell még ejteni a szerkesztésmód egy másik érdekességéről is, mely a struktúra mellett műfaji kérdéseket is felvet. A *Rükverc* ugyanis prózaként definiálja önmagát, alcímként szereplő műfaj-meghatározása is ez. A szöveg tizennyolc, rövid kis címmel ellátott novellát tartalmaz, melyek nem szorulnak egymás segítségére, mindegyik megteremti a maga világát, önállóan is koherenssé, értelmessé válik (ezért fordulnak elő helyenként ismétlések, például mikor Vidra édesanyjáról, vidékre költözésének okairól olvasunk). Ugyanakkor azonban a főhős személye, valamint az időrend is nagyon erősen összeköti ezeket az írásokat, melyek így, ha nem is regénnyé, de novellafüzérré mindenképpen összeállnak.

Szintén az egyes „fejezetek” közti koherenciát erősíti az egyes szám harmadik személyben tudósító, objektív elbeszélő, aki Vidra történeteit előadja. A szenttelen hang még a legmegrázóbb események, beszélgetések során sem változik, kívülállása mindvégig megmarad. A szöveg nyelve ezzel a narrátori hozzáállással szoros összefüggésben igen letisztult, szikár, irodalmi allűröktől és sallangoktól mentes, és kíméletlenül pontos. A teljes szöveg legnagyobb hányadát kitevő párbeszéddek rövidek, egyszerűek, a beszélt nyelv fordulatait használják, ezek a minimalista dialógusok kiválóan tükrözik a beszélők lelki, érzelmi, sok esetben értelmi retardáltságát. A szöveg elbeszélésmódja és nyelvhasználata jól illeszkedik az ábrázolt világhoz, a beszédmód és az elbeszélés tartalma között tökéletes az összhang. Ez a komor és könyörtelen világ, a szűk lakások, hónapos szobák, füstös kocsmák, hajléktalanszállók hangulata a testek bűze, a kilátástalanság fojtogató atmoszférája szinte érezhetően és kézzelfoghatóan jelenik meg az olvasó előtt.

A *Rükverc* főhőse Vidra, és az ő sorsán keresztül bemutatott, többnyire csak egy-egy pillanatra felvillantott szereplők nagy része is a társadalom kinasztottjai közül kerül ki, olyan emberek ők, akik teljesen a perifériára szorultak, nem csak anyagi, hanem morális értelemben is. A kötet egyik legmegrázóbb írásában (*Száraz táp*) például egy újjgazdag kutyatulajdonos a Sántán teszteli, hogy a kutyáinak szánt táp ehető-e még. A férfi megetet Vidrával egy nagy adagot a tápból, amitől az másnapra rosszul lesz, a kísérlet eredményeképpen a kutyák nem ehetnek az ételből, a szörnyű állapotban lévő Vidra pedig mehet, amerre lát. Elképesztő, ugyanakkor rendkívül hitelesen megrajzolt és épp ezért teljesen hihető megaláztatásában ráadásul önként vállal szerepet, hiszen nem kényszerítik semmire, látszólag magától teszi, amit tesz. Önszántából, hiszen tudomásul vette szinte már az állatok mögé szorult helyét a társadalomban, és ezt már nem is utasítja el, ekkorra már nincs benne tartás, megtöretett, voltaképpen nincs is benne semmi emberi, ettől olyan borzongatóan meghökkentő és szomorú: „Kisvártatva visszatért és valóban a hátán hozta a csövest, akár egy zsákot. Először az asz-

talhoz akarta ültetni, aztán rájött, hogy leesne a székről. A terasz előtti gyepre fektette. A kutyák szaladtak és szagolgatni kezdték Vidra ruháját, testét, ahol a hányásnyomok látszottak, aztán nyalni kezdték az ingét, nyakát, arcát. (...) Fekete műanyag zsákot vett elő, kihajtogatta, a vállára terítette, nekirugaszkodott, a hátára dobta Vidrát és elindult vele a kapu felé.” Ráadásul nem csupán az ehhez hasonló történetek, hanem sokszor egy-egy mondat, egy apróbb momentum is szívszorító tud lenni, az elbeszélés módjának köszönhetően azonban soha nem válnak giccsessé vagy szentimentálissá ezek a részek, hiszen a narrátor nem vállalkozik együttérzésre, csupán közvetíti a valóságot. S talán épp ennek a higgadt, közönyös elbeszélői hangnak a segítségével éri el, hogy az olvasó nem tud érzéketlen maradni, részvétellel figyeli ezt a meredeken lefelé ívelő életpályát.

Ha a szöveg irodalmi felmenőit, hasonlóságokat keresnénk, a fülszöveg azonnal segítségünkre siet, Kerékgyártó hőseit Hajnóczy Péter és Tar Sándor szereplőivel rokonítja. Hajnóczy esetében talán távolabbi ez a rokonság, hiszen nála az alkoholizmus nem csupán egy tünet, hanem központi kérdés, az egzisztencia menekülési alternatívája, egyben csapdája is. Ráadásul Hajnóczy írásmódja sokkal inkább kísérletező, már-már avantgárd, és a társadalomrajznál az ő esetében összehasonlíthatatlanul fontosabb a belső történés, a személyes pokoljárás, így kevesebbet mutat meg abból, ami ezen kívül esik. Tar Sándor hősei és szövegei már jóval közelebbi rokonok, hiszen ő is a periféria világát tárja elénk, az elesettek, az örök vesztesek univerzumát, ráadásul éppen ezen a hajthatatlanul pontos, tiszta, bizonyos szempontból minimalista nyelven.

Kerékgyártó István szövege olyan világról hoz hírt, melyet nem szeretnénk látni, melynek létezését nem tudjuk vagy nem akarjuk tudomásul venni. Az élettörténet egyes fordulópontjainak, fontosabb történéseinek felvázolása során nem csak egy személyiség fejlődésével ismert meg, hanem metszeteket ad a közelmúlt társadalmi történéseiről is. Tipikus figurák (a rendszerváltás ügyeskedői és nagy vesztesei, a kétezres évek újjgazdagjai, az ötvenes évek gyári munkásai) egyaránt felvillannak egy-egy skicc erejéig. Az elmúlt évtizedek egy tipikus vesztesének bemutatásával azonban egy nagyon általános kérdést is felvet a szöveg: mennyire vagyunk alakítói sorsunknak, illetve mennyire vagyunk áldozatai a körülményeknek? Bár a kérdés nincs kimondva, szinte biztos, hogy e sorstörténet kapcsán minden olvasóban felmerül. Hogyan lesz egy torokgyíkból pár hetesen kigyógyult, látszólag küzdésre született, erős csecsemőből végül már csak vegetáló, halálra vágyó, testi-lelki roncs? Áldozat-e Vidra Zsolt, aki rossz időben rossz helyen született vagy felelős saját történetéért? A kérdésre természetesen nem adható egyértelmű válasz és a szöveg sem sugall semmit, szenttelen, tárgyilagos leírásaival „csupán” megmutat, a kérdések megválaszolását pedig teljes egészében az olvasóra bízta, bár a szimpátiát és az együttérzést kétségtelenül felkelti Vidra Zsolt iránt.

Nyugtalanító olvasmány a *Rükverc*, szembesít a világ, az emberi lét sötét oldalával, ráadásul annyira olvasmányos, hogy nem tudunk kitérni e szembesítés elől. Jelenkori problémákat feszeget, vázlatos képet rajzol a közelmúltról, miközben általános, időtől és tértől független kérdéseket is felvet. Tükröt tart, felkavar, szükség van rá.